

<https://doi.org/10.62837/2026.1.125>

f.ü.f.d. İBRAHIMOVA NABAT
Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının baş müəllimi,
hasanovanabat@hotmail.com

AKADEMİK KOMMUNİKASIYA MÜHİTİNİN
FORMALAŞMASINDA İNFORMASIYA-KOMMUNİKASIYA
TEKNOLOGİYALARININ ROLU

Açar sözlər: akademik kommunikasiya, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları (İKT), elmi icma, rəqəmsallaşma, paradigma

XXI əsrdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) sürətli inkişafı kommunikasiya formalarının demək olar ki, bütün sahələrinə ciddi təsir göstərmişdir. Xüsusilə akademik mühitdə İKT-nin əhəmiyyəti nəzərəcarpacaq dərəcədə artmışdır. Bu baxımdan, elmi icmalar, elektron dərsliklər, elektron kitabxanalar, onlayn tədris platformaları, virtual elmi konfranslar və elektron elmi jurnallar akademik kommunikasiyanın əsas komponentləri kimi çıxış edir.

Məqalənin məqsədi müasir dövrdə akademik kommunikasiya mühitinin formalaşmasında informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının rolunu və elmi icmaların transformasiyasını təhlil etməkdir.

Rəqəmsal formatda təqdim olunan tədris və elmi resurslar bir sıra üstünlüklərlə yanaşı, müəyyən məhdudiyyətlərə də malikdir. Bu resurslar geniş və sistemli məlumat bazasını özündə birləşdirərək tədris, öyrənmə və elmi tədqiqat proseslərinin səmərəliliyini artırır. Onlardan həm onlayn, həm də oflayn rejimdə istifadə imkanı istifadəçilərə çeviklik və rahatlıq qazandırır, portativliyi isə informasiyaya istənilən məkanda çıxışı təmin edir. Böyük həcmdə məlumatların saxlanması, ötürülməsi və operativ şəkildə emalı təhsil və elmi fəaliyyətin daha effektiv təşkilinə şərait yaradır.

Eyni zamanda, rəqəmsal resurslarda axtarış funksiyalarının mövcudluğu, mətn üzərində qeydlərin aparılması və informasiyanın sürətli təhlili biliklərin mənimsənilmə səviyyəsini yüksəldir və elmi biliklərin yayılma prosesini sürətləndirir. Bu baxımdan, rəqəmsal tədris və elmi resursların istifadəsi akademik fəaliyyətin inkişafına və elmin ümumi tərəqqisinə müsbət təsir göstərən mühüm amil kimi çıxış edir. Onlayn tədris formaları isə məkan məhdudiyyətlərini aradan qaldıraraq təhsil prosesinin fasiləsizliyini təmin edir. Bu model təhsilənlərə gündəlik fəaliyyətlərini dayandırmadan, dünyanın müxtəlif ölkələrində yerləşən ali təhsil müəssisələrinin proqramlarında iştirak etmək imkanı yaradır ki, bu da fərdi və institusional səviyyədə rəqabət qabiliyyətinin artmasına şərait yaradır.

Tarixən elmi konfranslar akademik cəmiyyətin əsas kommunikasiya vasitələrindən biri olmuşdur. Bu tədbirlərin əsas məqsədi müxtəlif elmi mövqelərə

malik tədqiqatçıların qarşılıqlı əlaqəsini təmin etmək, bilik və təcrübə mübadiləsini həyata keçirməkdir. Lakin zaman və məkan amilləri bu konfranslarda iştirakı hər zaman mümkün etməmişdir. Müasir dövrdə onlayn formatda təşkil olunan elmi konfranslar bu maneələri aradan qaldıraraq global miqyasda iştirak imkanları yaratmışdır. Eyni zamanda elmi konfrans materiallarının və elmi jurnalların elektron formatda yayımlanması tədqiqatçıların ən son elmi yeniliklərə operativ şəkildə çıxışını təmin edir və akademik fəallığı artırır.

İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları elmi cəmiyyətin inkişafında mühüm rol oynayaraq akademik kommunikasiya sahəsində geniş imkanlar yaratmışdır. Bununla yanaşı, İKT elmi fəaliyyətin həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət göstəriciləri əsasında ölçülməsi, təhlili və qiymətləndirilməsi üçün effektiv alətlər təqdim edir. Akademik kommunikasiya yalnız texnoloji alətlərlə deyil, eyni zamanda elmi biliklərin necə formalaşması və ötürülməsi ilə bağlı nəzəri yanaşmalarla da izah olunur

Bu baxımdan Tomas Kun tərəfindən irəli sürülən paradigma anlayışı elmi icmaların kommunikativ davranışını izah etmək üçün mühüm nəzəri çərçivə yaradır. Tomas Kun elmdə və elmi cəmiyyətdə paradigmalər və onların bu icmalara təsiri barədə yazarkən paradigmalər müəyyən zaman kəsiyində elmi ictimaiyyət üçün problemlərin qoyuluşu və onların həlli modellərini təmin edən, hamı tərəfindən qəbul edilmiş elmi nailiyyətləri nəzərdə tutduğunu irəli sürür. Akademik kommunikasiya yalnız texnoloji alətlərlə deyil, həm də elmi biliklərin necə formalaşması və ötürülməsi ilə bağlı nəzəri yanaşmalarla da izah olunur. Paradigmanın rolu elmi icma üçün ikiqatdır: bir tərəfdən, paradigma elmi icmanı formalaşdıran və birləşdirən əsas amildir; digər tərəfdən isə elmi icma paradigmanı qəbul edən fərdlərin cəmindən ibarətdir və paradigma icmanı, icma isə paradigmanı müəyyən edir /4,səh.229/.

Paradigma elmi icmanın üzvlərini birləşdirən amildir və əksinə, elmi icma paradigmanı qəbul edən şəxslərdən ibarətdir. Elmi icmalar paradigmaya istinad edilmədən də ayrıca tədqiqat obyektini kimi müəyyən edilə və öyrənilə bilər; paradigma isə sonradan həmin icmanın üzvlərinin davranışlarının diqqətli təhlili nəticəsində aşkar edilir /4, səh.230/

Rəqəmsal kommunikasiya mühiti paradigmalərin daha sürətli yayılmasına, möhkəmlənməsinə və eyni zamanda alternativ yanaşmaların ortaya çıxmasına şərait yaradır. Müasir dövrdə bu paradigmalərin mövcudluğu və yayılması əsasən rəqəmsal kommunikasiya mühiti vasitəsilə həyata keçirilir.

Akademik mühitdə informasiya texnologiyalarının geniş tətbiqi və mənimsənilməsi tədqiqatçıları rəqəmsal məkana yönəldir. Bu məkanda onlar elmi nəticələrini geniş auditoriyaya təqdim etmək, coğrafi və zaman məhdudiyyətlərindən asılı olmayaraq həmkarları ilə qarşılıqlı əlaqələri inkişaf etdirmək, eləcə də informasiya resursları və tədqiqatların aparılmasının yeni texnologiyaları üzrə demək olar ki, məhdudiyyətsiz mübadilə aparmaq imkanları əldə edirlər.

Elmi kommunikasiyaların tədqiqi zamanı nəzərə alınmalıdır ki, kompüter vasitəsilə reallaşan (computer-mediated) yeni qarşılıqlı əlaqə formaları ilkin mərhələdə şəxslərarası xarakter daşıyır, sonrakı mərhələlərdə isə qrup və sosial şəbəkələrdə müşahidə olunduğu kimi kütləvi ünsiyyət səviyyəsinə yüksəlir. Bu proses ənənəvi ünsiyyətin kommunikativ praktikasında və mədəniyyətində əhəmiyyətli dəyişikliklərə səbəb olur /6, səh.19/.

Cəmiyyətdə qarşılıqlı fəaliyyət paradigmasının transformasiyası elmi ictimaiyyətdə də analoji dəyişiklikləri şərtləndirir. Nəticədə elmi ictimaiyyət yalnız milli çərçivələrlə məhdudlaşmadan, qlobal miqyasda həmkarları ilə sərbəst ünsiyyət və əməkdaşlıq imkanları əldə edir. Müasir elmi kommunikasiyanın əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, bütün kommunikativ hadisə və proseslərin cəmləşdiyi məkan açıq informasiya mühiti-rəqəmsal şəbəkə məkanıdır.

Bu gün dünya elmi kommunikasiyasında aparıcı proses onun informasiya məkanına çevrilməsidir. Son onillik ərzində qlobal informasiya şəbəkəsinin formalaşması bu məkanda “elektron” elmi dövrü nəşrlərin yerləşdirilməsinə şərait yaratmışdır. Elektron poçtun meydana çıxması eyni elmi istiqamət üzrə fəaliyyət göstərən alimlərin qeyri-formal birləşmələri olan çoxsaylı “görünməz kollec”lərin formalaşmasına səbəb olmuşdur. Elmi kommunikasiya sisteminin inkişafında mühüm hadisələrdən biri də İnternet mühitində universitetlərin, tədqiqat institutlarının və elmi kollektivlərin informasiya səhifələrinin (vəb-saytların) yaradılmasıdır /2, səh.107/

1990-cı illərin ortalarında aparılan tədqiqatlar informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadənin alimlərin peşəkar uğurunu birbaşa müəyyən etmədiyini, lakin bu texnologiyalardan fəal istifadə edən alimlərin ümumilikdə daha uğurlu olduqlarını göstərmişdir. Sonrakı dövrdə, xüsusilə 2000-ci illərdə əldə olunan nəticələr isə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının elmi fəaliyyətin məhsuldarlığına əhəmiyyətli müsbət təsir göstərdiyini və müasir elmi tədqiqatlar üçün internetə çıxışın zəruri şərt olduğunu ortaya qoymuşdur /5,səh 40/.

Elmi cəmiyyətdə digər bir çevriliş elmmetriya sahəsinin meydana çıxması və inkişafı ilə əlaqələndirildi ki, bu da öz növbəsində elmi biliklərin yazıların dəyərləndirilməsi və qiymətləndirilməsi hesab olunurdu.

Elmmetrik göstəricilər elmi fəaliyyətin müəyyən aspektlərini ölçmək üçün zəruri alət olsa da, onların yeganə qiymətləndirmə meyarına çevrilməsi ciddi problemlər yaradır. Əlbəttə, bunu subyektiv bir qiymətləndirmə adlandırmaq olar. Bəzi alimlər hesab edirlər ki, ümumiyyətlə, alimlərin araşdırmalarını ölçü meyarı kimi təyin etmək düzgün bir yanaşma deyil. Bu elmin inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə iki əsas amil təsir göstərmişdir. İkinci Dünya müharibəsindən sonra iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə elmin maliyyələşdirilməsinin həcmi kəskin şəkildə artmış, alimlərin və tədqiqat təşkilatlarının sayı çoxalmışdır. Buna müvafiq olaraq, elmi nəşrlərin sayı da sıçrayış xarakterli artım nümayiş etdirmişdir. Derek de Solla

Praysın naumometriyanın əsasını qoyan alimlərdən biri olaraq “kiçik elm”dən “böyük elm”ə keçid baş verdiyi mülahizəni irəli sürür.

“Böyük elmin” sürətli inkişafı elmi informasiyanın idarə olunması və tədqiqatların qiymətləndirilməsi üçün yeni alətlərin yaradılmasını zəruri etmişdir. 1964-cü ildə Yucin Qarfild tərəfindən təsis və rəhbərlik edilən Elmi İnformasiya İnstitutu (Institute for Scientific Information — ISI) elmi sitatlaşdırma indeksinin (Science Citation Index) ilk versiyasını nəşr etmiş və bununla da elmi nəşrlərin sayı və onların sitatlaşdırılması barədə etibarlı məlumat mənbəyi yaratmışdır. Sonrakı təxminən dörd onillik tədqiqatların böyük əksəriyyəti məhz bu məlumat bazasına əsaslanmışdır.

Bununla da D. Praysın, Y. Qarfildin və sosioloq R. Mertonun əsərləri müasir elmmetriyanın konseptual əsaslarını formalaşdırmışdır. Bu sahənin digər görkəmli nümayəndəsi V. V. Nalimov isə 1966-cı ildə “elmmetriya” terminini elmə daxil etmiş və bu elmi istiqamətin Sovet İttifaqında və Şərqi Avropa ölkələrində formalaşmasına mühüm töhfə vermişdir /1, səh.15/.

Bəzi alimlər hesab edirlər ki, elmi məhsulun (məhsuldarlığın) ölçülməsi mürəkkəb bir məsələ olmaqla yanaşı, həm də hal-hazırda istifadə olunan ölçmə meyarları jurnalın impakt-faktoru və qiymətləndirilən işin sitatlaşdırılma səviyyəsi kifayət qədər kobud xarakter daşıyır. Bununla belə, bu göstəricilər hazırda o qədər geniş şəkildə qəbul edilmişdir ki, daimi vəzifə əldə etmək və ya işsiz qalmaq, doktorluq qrantı almaq və ya almamaq, eləcə də uğurlu və ya uğursuz hesab olunmaq kimi bir çox mühüm qərarların əsasını təşkil edir. Bu göstəricilərin normativ xarakter alması isə elmi fəaliyyətin məzmununa birbaşa təsir göstərməyə başlamışdır.

Nəticədə, alimlər elmi tədqiqatın ümumi qəbul olunmuş məqsədlərindən uzaqlaşmağa məcbur edilir, kəşflər etməyə yönəlmiş fəaliyyət yerini mümkün qədər çox məqalə dərc etdirməyə və onları mütləq şəkildə yüksək impakt-faktorlu jurnallarda çap etdirməyə yönəlmiş strategiyalara verilir. Bunun nəticəsi olaraq elmi fəaliyyət deformasiyaya uğramış, məqalələrin faydalılığı, keyfiyyəti və obyektivliyi zəifləməyə başlamışdır /3, səh.49/. Bir qism alimlər bu fikirlə razılaşırlar və hesab edirlər ki, bu indeksli jurnallar heç də elmi araşdırmaların keyfiyyətinin göstəricisi kimi götürülə bilməz. Beləliklə, elmi kommunikasiya mühitinin rəqəmsallaşması bütün tədqiqatçılar tərəfindən birmənalı qarşılanmamışdır. Bir qism alimlər üzərlərində böyük bir təzyiq olduğunu iddia edir və bu fəaliyyət effektivliyi aşağı salmaqla yanaşı yaradıcı düşüncənin tətbiqi prosesinə də ciddi təsir göstərdiyini düşünürlər. Bir sözlə, hələ də bu texnologiyaların nəticə etibarilə elmin inkişafında keyfiyyət göstəricisi kimi yox, sadəcə məlumatlar sistemə giriş üçün vasitə olduğunu düşünürlər var.

2020-ci illərdə, COVID dönmində, cəmiyyətin izolyasiya olunan dövründə Azərbaycanda bu kommunikasiya formasının inkişafı yeni mərhələyə qədəm qoyur. Bu özünü həm informasiya kommunikasiya texnologiyaların inkişafına, həm də elmi cəmiyyətlərdə rəqəmsal ünsiyyətə təkan verir. Bu texnologiyaların əsas məqsədi elmi

biliklərin sürətli şəkildə əldə edilməsi, yayılması və nəticədə onların tətbiqi üsulunun asanlaşmasına və daha qısa müddətdə sürətli inkişafına təsir edən amillərə çevrilir. Beləliklə, Azərbaycanda akademik kommunikasiya mühitinin rəqəmsallaşması qlobal elmi tendensiyalarla uzlaşaraq dövlətin elmi-texnoloji strategiyası çərçivəsində mərhələli şəkildə inkişaf edir. Elmin inkişafı bir növ dövlət və onun qurduğu strategiyaya əsaslanır və bu dünya praktikasında istifadə olunan bir prioritet model hesab olunur.

Elmin inkişafı bilavasitə dövlətin elmi-texnoloji siyasəti və bu sahədə formalaşdırdığı strateji yanaşmalarla sıx bağlıdır. Müasir dünya praktikasında elmi fəaliyyətin planlı şəkildə dəstəklənməsi, prioritet istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsi və resursların məqsədyönlü bölüşdürülməsi dövlət strategiyasının əsas tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Bu baxımdan, elmin inkişafının dövlət tərəfindən idarə olunan və koordinasiya edilən model üzrə təşkili beynəlxalq təcrübədə geniş tətbiq olunan prioritet yanaşmalardan biri hesab olunur/ 2, səh.107/. Sözügedən model elmi potensialın səmərəli istifadəsinə, innovasiya mühitinin formalaşdırılmasına və elmi nəticələrin sosial-iqtisadi inkişafa inteqrasiyasına şərait yaradır.

Beləliklə, rəqəmsal texnologiyaların inkişafı təhsil və elm sahələrində tətbiqi dövlət siyasətinə əsaslanır və strateji əhəmiyyət daşıyır. Dövlət tərəfindən formalaşdırılan rəqəmsallaşma strategiyaları və normativ-hüquqi mexanizmlər texnoloji infrastrukturun yaradılmasını, innovativ həllərin tətbiqini və insan kapitalının inkişafını təmin edir. Təhsil və elmi mühitdə bu texnologiyaların inteqrasiyası tədris və tədqiqat proseslərinin səmərəliliyini artırır, biliklərə çıxışı genişləndirir və beynəlxalq elmi əməkdaşlığın güclənməsinə şərait yaradır. Bu kontekstdə rəqəmsallaşma dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri kimi çıxış edir.

Xülasə

Məqalədə müasir akademik kommunikasiya mühitinin formalaşmasında informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının rolu elmi-nəzəri müstəvidə təhlil edilir. Rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi elmi biliklərin istehsalı, yayılması və mübadiləsi mexanizmlərini transformasiya edərək akademik kommunikasiyanın qlobal və açıq xarakter almasına şərait yaradır. Elektron resurslar və virtual elmi platformalar elmi icmaların fəaliyyətinin səmərəliliyini artırır. Məqalədə paradiqma yanaşması və elmmetrik qiymətləndirmə alətlərinin akademik fəaliyyətə təsiri də nəzərdən keçirilir.

Nəticə etibarilə, Azərbaycanda akademik kommunikasiya mühitinin rəqəmsallaşmasının qlobal elmi tendensiyalarla uzlaşaraq dövlətin elmi-texnoloji siyasəti çərçivəsində inkişaf etdiyi qənaətinə gəlinir.

НАБАТ ИБРАГИМОВА
*Старший преподаватель, кандидат филологических наук в
Академии государственного управления при Президенте Республики
Азербайджан,*

**Роль информационно-коммуникационных технологий в формировании
академической коммуникационной среды**

Ключевые слова: академическая коммуникация, информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), научное сообщество, парадигма

Резюме

В статье на научно-теоретическом уровне анализируется роль информационно-коммуникационных технологий в формировании современной академической коммуникационной среды. Использование цифровых технологий трансформирует механизмы производства, распространения и обмена научными знаниями, способствуя формированию глобального и открытого характера академической коммуникации. Электронные ресурсы и виртуальные научные платформы повышают эффективность функционирования научных сообществ. В статье также рассматривается влияние парадигмального подхода и наукометрических инструментов оценки на академическую деятельность.

В заключение делается вывод о том, что цифровизация академической коммуникационной среды в Азербайджане осуществляется в рамках государственной научно-технологической политики и развивается в соответствии с глобальными научными тенденциями.

Nabat Ibrahimova
**Senior Lecturer, PhD of philology , Academy of Public Administration
under the President of the Republic of Azerbaijan**

**THE ROLE OF INFORMATION AND COMMUNICATION
TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF THE ACADEMIC
COMMUNICATION**

Key words: academic communication, information-communication technologies (ICT), scientific community, digitalization, paradigm

Resume

The article provides a comprehensive theoretical analysis of the role of information and communication technologies in the formation and evolution of the contemporary academic communication environment. The widespread adoption of digital technologies fundamentally restructures the processes of knowledge

production, dissemination, and exchange, thereby fostering the development of a globalized and open model of academic communication. Electronic information resources and virtual scholarly platforms significantly enhance the performance and efficiency of scientific communities. In addition, the study explores the impact of paradigm-oriented approaches and science metric assessment instruments on academic research practices and evaluation mechanisms.

Consequently, it is concluded that the digitalization of the academic communication environment in Azerbaijan is developing in alignment with global scientific trends within the framework of the state's scientific and technological policy.

İstifadə olunan ədəbiyyat siyahısı:

1. Акоев М. А., Маркусова В. А., Москалева О. В., Писляков В. В. Руководство по наукометрии: индикаторы развития науки и технологии, Издательство Уральского университета, 2021. — 358 с.
2. Балакин В.С., Балакина Л.П. Наука как профессиональная коммуникация Вестник ЮУрГУ, № 2(57), 2006, Серия «Социально-гуманитарные науки», выпуск 5, № 2(57), 2006
3. Бедный Б.И., Рыбаков Н.В. Б38 Социальные аспекты научной коммуникации и оценки результативности исследовательской деятельности: Учебно-методическое пособие. – Нижний Новгород: Нижегородский госуниверситет, 2024. – 55 с.
4. Кун Т. Структура научных революций. – М.: Прогресс, 1975. – 228 с.
5. Ломовицкая В.М. Социология науки и технологий. 2017. Том 8. № 4 .
6. Тищенко В.И., Жукова Т.И., Смирнова Н.С. Исследование процессов коммуникации в академическом научном сообществе // Социальные сети и виртуальные сетевые сообщества. -М.: Институт системного анализа РАН, 2013.

Rəyçi f.ü.f.d., dosent Gülxanım İsmixanova